

Ekselansları Ömer Paşa'nın Besteci Karısı

Dr. EMRE ARACI

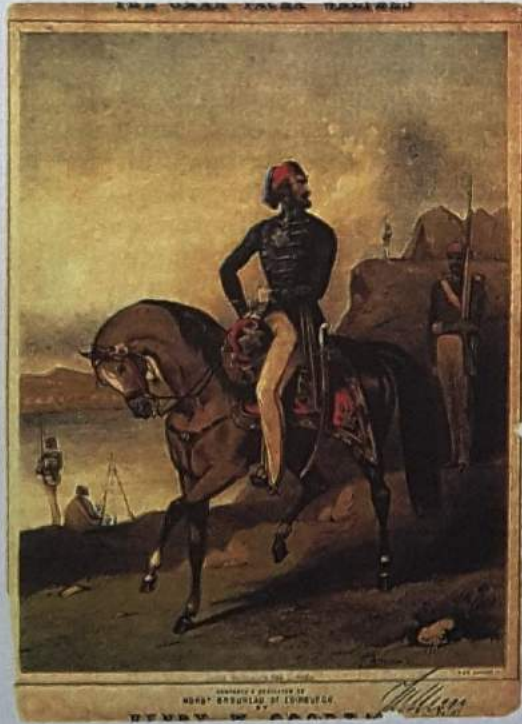
Müzikolog Dr. Emre Aracı, Cambridge Üniversitesi'ne bağlı The Skilliter Centre for Ottoman Studies'te Türk Ekonomi Bankası'nın sponsorluğunda Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı Müziği konusunda araştırma yapmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı müziği geleneği ciddi anlamda ilk olarak 19. yüzyıl içerisinde orduda yapılan yenilikler sırasında kendini göstermeye başlamıştır. Nitekim bu dönemde Sardunya elçiliği kanalı ile Türkiye'ye davet edilen Gaetano Donizetti'nin kardeşi Giuseppe Donizetti'nin Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid'in himayelerinde düzenleyerek oluşturduğu Müzika-yı Humayun bugünkü orkestralarımızın geçmişlerinin dayandığı önemli bir kurum olmuştur. Her ne kadar bu kurumun tarihçesi hakkında günümüze kadar yapılmış olan çalışmalar kısıtlı da olsa, bugün elimizde Mahmud Ragıp Gazimihal ve Refik Ahmet Sevengil gibi müzikoloji ve müzik tarihi açısından önemli eserler yazmış olan kişilerin bu konuda ortaya çıkartmış oldukları çeşitli kitaplar bulunmaktadır.¹ Ancak yine de geniş kapsamda, dönemin hem Türk, hem Avrupa basını ve diğer kaynakları sistematik olarak taranarak "Türkiye'de Batı müziğinin tarihçesi" konulu akademik bir çalışma ne yazık ki henüz tam anlamda mevcut değildir. Bu yüzden de bugün adlarını unuttuğumuz, ancak Osmanlı zamanında epeyce tanınmış ve Batı tarzında eserler vermiş olan pek çok besteci karşımıza çıkmaktadır. Bu makalede böylesine unutulmuş gitmiş, ancak çeşitli Avrupa kaynaklarında "Ekselansları Ömer Paşa'nın karısı" olarak anılan ve eserleri yabancı dergi ve gazetelerde yayımlanan bir hanım bestecinin hayatı ve kişiliği konu olarak alınmıştır.² Gerçi konuya geçil-

meden önce aralarında Sultan Abdülaziz ve Sultan V. Murad gibi padişahların da bulunduğu bu tarz bestecilerin çoğunluğunun polka, vals ve mazurka gibi dönemin Avrupa tarzı popüler dans müziği alanında eserler vermiş olduğunun ve bu çeşit müziğin daha ciddi Avrupa kompozisyon ekolleri ile doğal olarak farklı olduğunun, dolayısıyla bu bazda kritik edilmesinin yanlış olacağının altı önemle çizilmelidir.

Osmanlı sarayındaki Avrupai müzik hayatının askeri bandomlar dışında hanedan üyeleri ve yüksek düzey rütbeli subayların ailelerine de sıçradığı ve dolayısıyla haremelerde piyano ve keman çalarak besteler yapan pek çok hanımın bulunduğu bilinmektedir. Nitekim Londra'daki *The Musical Gazette* dergisine 1856 senesinde İstanbul'dan yollanmış olan bir mektupta şöyle denilmektedir: "Burada Avrupa müziğine karşı olan ilgi son zamanlarda büyük artış kaydetti. Sultan'ın haremünde sadece hanımlardan oluşmakta olan mükemmel bir orkestra bulunmaktadır. Bu hanımlardan bir tanesi özellikle kemandan çok başarılı bir icracıdır; hatta stili aşırı derecede Teresa Milanollo'yu andırmaktadır. Piyano bulunmayan haremelerin sayısı artık pek az olup, Türk hanımları ise mükemmel icracılardır. Sultan [Abdülmecid] Tophane'de bir tiyatro binası inşa ettirmek arzusunda olduğunu ifade etmiştir".³ Ömer Paşa'nın karısının da bu hayat tarzı içerisinde eserler vermekte olan bir hanım olduğu düşünülebilir. Oysa biraz sonra açıkça görüleceği üzere kendisi piyanoda iyi bir icracı olup, harem hayatını kabullenecek karakterde bir hanım hiç de değildir.

Ömer Paşa'nın besteci karısının varlığını ilk olarak, 1989 senesinde Londra'da Goerge Jeffery isimli meşhur bir sahafın sokak tezgahında, onun orijinal 1855 baskısı bir notasını keşfetmem sonucu öğrenmiştim. Eser "March composed by Her Excellency the wife of Omer Pacha" adı altında 13 Ocak 1855 tarihli *The Illustrated London News* haftalık gazete-

Ömer Paşa at üzerinde Tuna ırmağı kıyılarında; Henry W. Goodban'ın Ömer Paşa Valsleri'nin 1853 senesinde Londra'da basılan notasının kapağı.

Emre Aracı koleksiyonu

İngilizce başlığı ile March composed by Her Excellency the Wife of Omer Pacha (Ekselansları Ömer Paşa'nın karısının bestelediği olduğu marş).

The Illustrated London News haftalık gazetesinin 27 Mayıs 1854 tarihli sayısından.
Emre Aracı koleksiyonu

İngilizce başlığı ile March composed by Her Excellency the Wife of Omer Pacha (Ekselansları Ömer Paşa'nın karısının bestelediği olduğu marş).

The Illustrated London News haftalık gazetesinin 13 Ocak 1855 tarihli sayısından.
Emre Aracı koleksiyonu

sinde yayımlanmış olup, İngilizce başlığında da belirtildiği gibi bir marş idi.⁴ Ancak gazetede ne yazık ki bu Osmanlı hanım besteci hakkında hiçbir biyografik bilgi bulunmamaktaydı; kendi adı dahi verilmemekte olup, sadece Ömer Paşa'nın karısı olarak İngiliz halkına tanıtılmaktaydı. Daha sonra bu hanımın aynı gazetede yayımlanmış bir başka marş notasının orijinal kopyasını daha satın aldım. Bu nota ise 27 Mayıs 1854 tarihli *The Illustrated London News* haftalık gazetesinde basılmış ve yine aynı şekilde besteci hakkında bizlere maalesef hiçbir bilgi verilmemekteydi.⁵ Bu marş Bülent Aksoy'un *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Müzik* başlıklı kitabında da yayımlanmıştır, ancak Aksoy'un da bu konuda fazla bir izahatı bulunmamaktadır; nitekim bu hususta şöyle der: "Ömer Paşa'nın karısının kim olduğunu öğrenebilmek güç, ancak, 1854 tarihine bakılırsa, kendisinin Kırım Savaşı'na katı-

lan Osmanlı birliklerinin başkomutanı Ömer Paşa olduğu tahmin edilebilir".⁶ Aksoy bu tesbitinde tamamen haklıdır; aşağıda da görüleceği gibi eşi besteci olan Ömer Paşa, Kırım Savaşı'nın meşhur Serdar-ı Ekrem'idir; hatta 19. yüzyılda bu ünvanı alan iki Türk komutanından bir tanesidir.

Esasen Hırvat ve Macar karışımı bir aileye mensup olan ve Mahalya Lattas adını taşıyan Ömer Lütfi Paşa, Avusturya Kraliyet Harb Akademisi'nde okumuş ve II. Mahmud reformları sırasında, 1830 senesinde, Osmanlı orduları hizmetine girmiş ve Müslüman olmuştur. Kırım Savaşı öncesi ve sırasında göstermiş olduğu başarılar onun hakkında Avrupa basınında da geniş haberlere yol açmıştır. Nitekim *The Illustrated London News* gazetesi 22 Ekim 1853 tarihli sayısında onun uzun bir biyografisine yer verir ve bir portresini yayımlar.⁷ Burada verilen bilgiye göre onu ilk Hüseyin Paşa himayesine almış

ve hatta 1827 senesinde idam edilen bir yeniçeri ağasının kızı ile evlendireceğine dair söz vermiştir. Muhabir Ömer Paşa'yı ve ailesini Travnik'teki karargâhında uzaktan görme imkânına sahip olmuştur; anlatıklarına göre Ömer Paşa kucağında kızı Emine ile birlikte dört Macar atının çektiği bir araba ile en önde gitmekte, arkasında da başka bir araba içerisinde karısı, karısının annesi ve en arkada gelen arabada da karısının Alman hizmetkârları ve kızının Fransız dadısı bulunmaktadır. Hatta peçesinin ardından seçebildiği kadar Ömer Paşa'nın karısı güzel, açık renk saçlı ve genç bir kadındır. Ancak maalesef burada da bu bestekâr hanımın isminden veya müzik çalışmalarından hiçbir haber verilmemektedir.

Yine bu konuda yazmış olduğum bir makale sonucu dikkatimi çeken Ivo Andrić'in *Omer Pacha - Latas* isimli biyografik romanı ve araştırmalarının sırasında bazı Avrupa dergilerinde rastladığım ipuçları nihayet, bu hanımın kişiliği ve ismi hakkında karışımıza bazı somut cevaplar çıkarttı. Andrić Osmanlı döneminde Bosna'daki sosyolojik hayata duyduğu ilgiden dolayı olsa gerek bu Hırvat-Macar karışımı Osmanlı Paşa'sının hayatına merak salmış ve bu konuda henüz daha dilimize çevrilmemiş olan yukarıda adı geçen biyografik romanı yazmıştı.⁸ Burada bildirdiğine göre Ömer Paşa'nın bu bestekâr hanımı Macar asıllı bir aileden gelmekte idi; ilk olarak Ömer Paşa'nın çocuklarına müzik dersi vermek için Türkiye'ye gelmiş ve burada kalarak Ömer Paşa ile evlenmiş, haremine girmişti. Esas adı İda olan bu hanım daha sonradan Ömer Paşa gibi Türk adetlerini benimseyerek Saide adını almıştı. İyi bir aileden gelen İda piyanoda son derece kabiliyetli bir icracı idi; hatta yine Andrić'in bildirdiğine göre zamanın meşhur piyano öğretmeni olan ve bugün dahi piyano egzersizleri pek çok piyanist tarafından çalışılan, aynı zamanda Franz Liszt'e de ders vermiş olan Karl Czerny'nin de Viyana'da bir sü-

re öğrencisi olmuştu. Onu bu marşları yazmaya iten de şüphesiz kocasının bir başkumandan oluşuydu. İda hakkında bir diğer önemli kaynak da İngiliz *The Musical Gazette* dergisinde, 1857 senesinin Aralık ayında çıkan bir haber olmuştur. Burada hem hayatı, hem de müzik kariyeri açısından verilen ve bugüne kadar hakkında rastladığımız en geniş kapsamlı bilgi olma özelliğini taşıyan bu haber aynen şöyledir:

Birkaç Fransız dergisi Ömer Paşa'nın boşanan karısının Paris'e geldiğini haber vermektedirler; Patrie tarafından mesleğine ait şu bilgiler verilmiştir: Transilvanya'da doğdu ve 11 yaşındayken Bükreş'teki en iyi yatılı okullardan bir tanesine yollandı. Piyanoda aldığı birkaç ders şahane müzik kabiliyeti şeklinde kendisini gösterdi ve on beş yaşına ulaştığında bu alette son derece dikkate değer bir kabiliyet sergiledi. Bu zaman içerisinde Wallachia'da askeri kumandan olan Ömer Paşa bir akşam davetinde bu genç hanım ile tanıştı ve müziği de çok sevdiği için ona açık oldu ve bunu takiben kendisi ile evlendi. Kendisi daha sonra Müslüman adetlerini kabul etmek mecburiyetinde kaldı; bu Hıristiyan bir tür Hanım'a dönüştü ve evden peçesiz hiç çıkmadı, ancak doğulu adetlerin tersine kocasına bütün savaş meydanlarında eşlik etti. Askerlerinin muhteşemliği karşısında özellikle çok etkilenmiş ve Türk ordularının savaş meydanlarında çaldıkları zafer marşları bestelemişti. Bu evlilikten olan tek çocuk bir kazada ölünce Ömer Paşa yeni bir varis ümidi ve belki de kendisini eski Türk partisine daha ya-

kınlaştırmak için, Hafız Paşa'nın kızı ile evlenmeye karar verdi. Eşine 'haremde kal' dedi, ancak bu onur kırıcı teklifi gururuna yediremedi ve boşanma arzusu kabul edildi. Şu anda kendisi Fransa'ya şerefli bir mülteci olarak sığınmıştır. Bu hanım sadece 23 yaşındadır.⁹

Buradan çok önemli ipuçları çıkarılmaktadır; İda, Ömer Paşa'dan boşanmış ve kendisine piyanistik kariyer oluşturma çabaları içerisinde Paris'e kaçmıştır. Nitekim *Revue et Gazette Musicale de Paris* daha 1856 senesinde, onun boşandığı haberini duyurmuş ve zor şartlar içerisinde bulunan Macar doğumlu "Zuleide Hanım-Effendi"nin Avrupa'ya seyahat ederek piyanodaki kabiliyetini sergilemek amacıyla olduğunu bildirmiştir.¹⁰ Burada derginin Zuleide Hanımefendi adını kullandığının altını çizmek gerekir; bu isim Andric'in vermiş olduğu Saide ismi ile aynı olmasa da benzerlik göstermektedir. Aynı dergi Haziran 1857'de vermiş olduğu haberde ise boşanmış olmasına rağmen kendisinden Mme. Omer-Pacha olarak bahsetmiş ve İstanbul'a gitmekte olduğunu bildirmiştir.¹¹ Burada söylendiğine göre Ömer Paşa'nın karısı İstanbul'da bir piyanist gibi karşılanmayı beklemektedir; dergi ise müstesna kabiliyetinden dolayı bunu başarmakta pek zorluk çekmeyeceği kanısındadır. Ancak maalesef henüz elimize İda'nın piyanistik kariyerine dair ne Türk, ne de Avrupa kaynaklarında, herhangi bir program veya konser kritiği şeklinde bir belge geçmiştir.

İda'nın kuvvetli bir karaktere

Solda: Mme. Omer Pacha'nın bestelediği, Fransızca başlığı ile Cinq Marches militaires pour piano (Piyanoda için beş askeri marş) notasının kapağı.
Bibliothèque Nationale, Paris

Sağda: Marche Militaire (Askeri Marş), Ömer Paşa'nın karısının bir İngiliz dergisinden alınarak (büyük olasılıkla 27 Mayıs 1854 tarihli The Illustrated London News) orkestraya aranje edilen marşının Paris'te basılan ve Ömer Paşa'yı ordularının başında gösteren nota kapağı.
Bibliothèque Nationale, Paris

re sahip bulunduğu, 1854 ve 1857 yılları arasında kendisi hakkında çıkan haberlerden ise son derece faal bir müzisyen hanım olduğu ortadadır. Yazmış olduğu marşların on dokuzuncu yüzyılda yayımlanmış olan notaları British Library ve Paris'teki Bibliothéque Nationale'e sonradan devredilen III. Napolyon'un Kraliyet Kütüphanesi'ne girmiştir. British Library'de bulunan ona ait bir marş notasının üzerinde 'Bestecinin kendi imkânları ile bize ulaştırılmıştır' yazılı olup Anna Simonich adı altında 'Ekselansları Ömer Paşa'nın karısı tarafından bestelenmiştir' şeklinde bir izahat bulunmaktadır. Rudolf Nordmann tarafından aranje edilen nota bugün Boosey & Hawkes olarak bilinen ve o devirlerde Boosey & Sons adını taşıyan tanınmış müzik yayınevi tarafından 1854 senesinde Londra'da yayımlanmıştır. Bunun dışında İda'nın yurt dışında bizzat kendisinin de

THE SULTAN'S NEW PALACE ON THE BOSPHORUS.

We this week give an illustration of the plans of the new Palace on the Bosphorus, the designs and arrangements of the work being done at a preliminary stage.

ÖMER PAŞA.

ÖMER PAŞA, the Commander-in-Chief of Turkish troops, was born in the town of Çumrulu, in the district of Çumrulu, in the province of Bursa, in the year 1800.

ÖMER PAŞA, COMMANDER-IN-CHIEF OF THE TURKISH ARMY OF THE BOSPHORUS.

Ömer Paşa, who has been distinguished by his military and administrative services, was born in the town of Çumrulu, in the province of Bursa, in the year 1800.

Ömer Paşa, who has been distinguished by his military and administrative services, was born in the town of Çumrulu, in the province of Bursa, in the year 1800.

Ömer Paşa'nın 22 Ekim 1853 tarihli The Illustrated London News haftalık gazetesinde yayımlanan portre ve biyografisi. Emre Aracı koleksiyonu

eserlerini bastırtmış olduğu görülmektedir; Fransızca başlığı ile Cinq Marches Militaires pour Piano, yani Piyanoy için Beş Askeri Marş bu şekilde Paris'te basılan bir albüm olma özelliğini gösterir. Buradaki beş marş Ömer Paşa'nın katıldığı savaşların adlarını Fransızca yazılım ile taşımaktadır: Olténitza, Kalafat, Tchitaté, Giourgiévo ve Silistrie. Albüm, "à son Altesse Omer Pacha", yani Ekselansları Ömer Paşa'ya şeklinde de bir itihaf içermektedir. Esasında burada yer alan üç ve beşinci marşlar Tchitaté ve Silistrie, The Illustrated London News gazetesinin sırasıyla 13 Ocak 1855 ve 27 Mayıs 1854 tarihli sayılarında yayımlanmıştır. Bunlardan Tchitaté'nin İngiliz gazetesinde yayımlanan versiyonu Paris baskısı ile karşılaştırıldığında daha bir oryantal havaya sokulduğu dikkati çekmektedir, ki besteci bunu melodik çizgi ve armonik yapıya ilave etmiş olduğu ikili aralıkları ile sağlamaktadır. Beş marştan oluşan bu albümün üzerinde

kesin bir yayın tarihi bulunmamasına rağmen 10 Aralık 1854 tarihli Revue et Gazette Musicale de Paris'de bu koleksiyonun yayımlandığına dair bir haber çıkmıştır.¹² Derginin bildirdiğine göre böylesine bir eser "Muhammed inancını kendisini adanmış bir hanımdan müzik tarihinde ilk defa çıkmaktadır".¹³ Ömer Paşa ile ilgili eserler sadece karısının kendisi için yazmış olduğu marşlardan ibaret değildir; dönemin diğer Avrupalı dans müziği bestecilerinin de kendi adını taşıyan eserler yazdıkları görülmektedir. Bunlar arasında Stephen Glover'ın Omar Pasha's March, Charles Wels'in, yine aynı adı taşıyan, Omar Pasha's March, ki notası 1853 senesinde New York'ta basılmıştır, Henry William West'in The Omar Pacha Polka'sı ve Henry W Goodban'ın Omer Pacha Waltzes isimli vals albümü sayılabilir. Aynı zamanda bu eserlerin nota kapaklarında Ömer Paşa'yı ihtiva eden renkli gravürlere de yer verilmektedir. Bunlar arasında belki de en muhteşemlerinden bir tanesi Goodban'ın valslerinin 1853 senesinde Londra'da yayımlanan notasının kapağıdır. Burada Ömer Paşa atının üzerinde Tuna kıyılarında tasvir edilmiştir. Eser Edinburgh'da bu dönemlerde dans öğretmen-

liği yapmakta olan Monsieur Brouneau isimli bir Fransızca itihaf edilmiştir. Şu aşamada Ömer Paşa'nın besteci karısı hakkında bildiklerimiz bunlardan ibarettir. Maalesef bugüne kadar yapılan araştırmalarda kendisinin bir resmine dahi rastlamış değiliz. Her ne kadar dönemin hafif müzik tarzında eserler vermiş dahi olsa, değil Türkiye, Avrupa'da dahi hanım bestecilerin olmadığı bir zamanda faaliyet göstermiş olan İda gerçekten de alanında bir ilk olmalıydı. Marşları kocası savaş meydanlarında çarpışırken çalınan bir hanım besteci olarak ise belki de dünya çapında bir öncülüğe sahipti. Onun bu enerjik, inatçı ve başıbuayruk hayatından yola çıkarak daha Avrupa'nın nice köşelerinde beste ve konserlerine rastlayacağımızdan şüphe yok.

1. Bkz. M. Ragıp Gazimihal, Türkiye-Avrupa Müziği Münasebetleri, c. 1, İstanbul, 1959; Türk Askeri Müzikleri Tarihi, İstanbul, 1955; Refik Ahmet Sevengil, Türk Tiyatrosu Tarihi IV - Saray Tiyatrosu, MEB, 1962; Opera Sanatı ile İlk Temastırımız, MEB, 1957.
2. Bu konuda daha önce yazmış olduğum makaleler için bkz. Emre Aracı, "Ekselansın Besteci Eşi", Cumhuriyet Dergi, 8 Mart 1998, s. 4-5; "Ekselansları Ömer Paşa'nın Eşi ya da Macar Asıllı İda Hanım", Cumhuriyet Dergi, 6 Eylül 1998, s. 2-5; 'Londra'da Bir Kitapçının Tezgahtarındaki Türk Marşı Notası', Orkestra, Şubat 1997, s. 18-22.
3. The Musical Gazette, 30 Ağustos 1856, s. 379.
4. The Illustrated London News, 13 Ocak 1855, s. 48.
5. The Illustrated London News, 27 Mayıs 1854, s. 497.
6. Bülent Aksoy, Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Müziği, Pan, 1994, s. 106.
7. The Illustrated London News, 22 Ekim 1855, s. 344.
8. Bkz. Ivo Andrić, Omer pacha Latas, Paris, Belfond, 1992 (Serbo-Croat dilinden Fransızcaya tercüme eden Jean Descat).
9. The Musical Gazette, 5 Aralık 1857, s. 587.
10. Revue et Gazette Musicale de Paris, 16 Kasım 1856, s. 370.
11. Revue et Gazette Musicale de Paris, 21 Haziran 1857, s. 206.
12. Revue et Gazette Musicale de Paris, 10 Aralık 1854, s. 410.
13. "cette oeuvre musicale est la première production de ce genre don't l'auteur soit une femme vouée au culte de Mahomet" (Revue et Gazette Musicale de Paris, 10 Aralık 1854, s. 410).